

Vítězí svoboda nad vším?

Pavel Maršálek

1. ÚVOD

Podle filozofa a antropologa J. Sokola nezažilo lidstvo nikdy v dějinách tolik svobody a blahobytu jako v soudobé bohaté západní společnosti. „Náš život ... je neobyčejně pohodlný a bezpečný, dožíváme se stále vyššího věku a o naše potřeby nebo zdraví je postaráno tak, jak se o tom donedávna nikomu ani nesnilo.“ Máme se prý dokonce tak dobře, že i sociální protest „ztratil hodně ze své přesvědčivosti“. „Miliardy lidí, kteří neměli to štěstí a narodili se ve společnostech chudších, jež ani zdaleka nefungují tak hladce, netouží po ničem jiném.“¹

Je jasné, že ne každý bude s názory tohoto autora souhlasit. Pro mnohé bude tento obraz příliš jednostranný a optimistický. Redukci budou spatřovat v tom, že se zapomíná na krizové jevy, které sužují dnešní západní společnost – např. krize rodiny, nárůst nerovnosti, násilí a ekologické problémy, které jsou zapříčiněny neudržitelnými nároky masového konzumerismu. Jiní budou poukazovat na to, že blahobyt Západu je umožněn jen na úkor zemí třetího světa, jejichž nerostné a lidské zdroje jsou Západem bezohledně využívány nebo i plněny. Další mohou zcela odmítnout měřit kvalitu života optikou spotřeby nebo budou pokládat spotřební styl života za úpadkový, za rezignaci na vyšší společenské cíle. Někoho by mohlo napadnout, zda současné problémy (covid, válka na Ukrajině) neznamenaají konec blahobytu.²

Ať tak nebo tak, jisté je, že západní kultura je evolučně úspěšná nejen proto, co lidem nabízí, ale i proto, že má tendenci expandovat. Budeme-li zkoumat důvody tohoto úspěchu, nutně nás to přivede k základům tohoto uspořádání, které se historicky vzato osvědčily: svoboda, demokracie a kapitalismus. V nich

Abstract

Freedom is an unattainable and never completely fulfillable ideal of humanity. It is firmly embedded in the structure of human needs. People consider it be valuable because of what it offers to people: to live in one's own way, to decide for oneself what is best and to strive for it in life. It ensures competitiveness, innovativeness and progress in society. Therefore, the struggle for freedom never ends. Today, this struggle has two faces: one in the form of the politics of liberation (which includes the struggle for national, sexual and minority liberation) and the other in the form of the struggle against anti-liberal trends (against the expansion of state power, the dictatorship of the good and the spread of illiberal democracies). Both forms have their supporters and opponents. It seems that the way out of this schizophrenic situation is to bet on freedom in the liberal sense, associating it with individualism, rationality and reasonableness. This is the only way that freedom will not destroy itself and will not be throttled.

Keywords

freedom, politics of liberation, anti-liberal trends

Author

doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D.
Katedra teorie práva a právních učení
Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
marsalep@prf.cuni.cz

Cite

MARŠÁLEK, Pavel. Vítězí svoboda nad vším? In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 86 – 91.

¹ SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 12 – 13. ISBN 978-80-7380-066-6.

² Pesimisticky vidí stav západní společnosti FUKUYAMA, Francis. *Velký rozvrat*. Praha: Academia, 2006. 375 s. ISBN 80-200-1438-1; FERGUSON, Niall. *Velký rozklad*. Praha: Argo, 2016. 174 s. ISBN 978-80-257-1638-0. Srov. URBAN, Lukáš. *Sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 124 an., 308 an. ISBN 80-86861-45-7.

můžeme spatřovat i většinu lidí vyhovující institucionální rámeč, jehož přednosti se odhalí srovnáním se společnostmi, které ho nemají.³

Z těchto tří pilířů je první z nich – svoboda – předpokladem a oporou těch dalších dvou. V demokracii jde o politické sebeurčení a kapitalismus je postavený na ekonomické svobodě a je ekonomickou seberealizací lidí.

Právě problematice svobody budou věnovány následující řádky. Ukážu silné a slabé stránky této hodnoty, míru její přitažlivosti pro lidi a způsoby jejího prosazování v praxi. Zaměřím se na politiku osvobození i na konfrontaci svobody se soudobými antiliberálními trendy.

2. HODNOTA SVOBODY (NEJEN) V PRÁVNÍM MYŠLENÍ

Svoboda je nedostížitelný a nikdy zcela naplnitelný ideál lidstva. Je to dáno subjektivně i objektivně. 1) Člověk může být svobodný od donucení ze strany druhých (může mít *libertas a coactione*), ale nikdy se nezbaví determinace nutností, toho, že je „jeho vůle (a jednání) kauzálně určeno a podmíněno“ (nemá *libertas a determinatione*). Můžeme se přít o to, jak silné je to sevření, ale těžko ho můžeme popřít.⁴ Naštěstí tváří v tvář této vnější nesvobodě si člověk může namlouvat, že je alespoň vnitřně svobodný. 2) Proč tento ideál nelze nikdy zcela naplnit plyne i z toho, že boj o svobodu nikdy nekončí. Lidé se nikdy nespokojí s úrovní dosažené svobody a chtějí více. Dále se s rozmyslem i bez něj ženou za tímto snem. Jejich běh připomíná utopickou snahu. Sám sobě je účelem a nikdy nenajde naplnění.⁵

Samozřejmě se nelze vyhnout otázce, proč je svoboda lidmi tolik ceněna, proč stojí v žebříčku společenských hodnot tak vysoko?

Nabízí se odpověď, že svoboda nějakým způsobem souvisí s lidskou přirozeností, že „touha po svobodě je přirozená a splnitelná a že její naplnění přispěje ke štěstí člověka“.⁶ Tak to vidí liberálové. To ale naráží na možné odmítnutí ze strany ostatních ideologií, dále těch, kteří tvrdí, že nic jako „přirozenost člověka“ neexistuje, a nakonec i těch, kteří nevyznávají tak vznešený, možno říci filozofický, pohled na člověka a dávají přednost paradigmatu biologickému nebo sociobiologickému.⁷ Spíše se proto zdá, že touha lidí po svobodě je důsledkem lidských potřeb, že je pevně zakotvena ve struktuře lidských potřeb. I tady ale nesmíme zapomenout na kulturní podmíněnost, která člověka ohraničuje v jeho sklonech: v některých kulturách méně (západní civilizace), v jiných více (tradiční náboženské kultury).⁸

Svoboda je lidmi pokládána za hodnotu také proto, co lidem nabízí: žít po svém, sám si rozhodnout, co je nejlepší, a o to v životě usilovat. Individuální dobro je tu navíc propojeno s dobrem obecným, protože uspořádání vyznávající svobodu zajišťuje soutěživost, inovativnost a tím i pokrok společnosti. Společnosti, které budovaly svoje uspořádání na principech svobody, obvykle civilizaci překonávaly ty společnosti, které se vydaly opačnou cestou – vsadily na autoritářství a nesvobodu.⁹

Podle S. Kučery v sobě svoboda zahrnuje, kromě poskytnutí autonomního prostoru k činnosti a rozvoji, také „možnost udělat něco navíc pro dobrou věc“.¹⁰ Svoboda je dle něj „podmínkou

³ Viz FERGUSON, Niall. *Civilizace: západ a zbytek světa*. Praha: Argo/Dokořán, 2014. 347 s. ISBN 978-80-257-1114-9; SCRUTON, Roger. *Západ a ti druzí*. Brno: Barrister and Principal, 2016. 172 s. ISBN 978-80-7485-101-8.

⁴ ENGLIŠ, Karel. *Věčné ideály lidstva*. Praha: Vyšehrad, 1992, s. 133. ISBN 80-7021-113-X.

⁵ Potvrzuje to i dnešní postmoderní libertariánská emancipace.

⁶ SCRUTON, Roger. *Slovník politického myšlení*. Brno: Atlantis, 1999, s. 71. ISBN 80-7108-184-1.

⁷ Viz KOMÁREK, Stanislav. *Evropa na rozcestí*. Praha: Academia, 2015. 400 s. ISBN 978-80-200-2510-4

⁸ K tomu KROŠLÁK, Daniel – MORAVČÍKOVÁ, Michaela (eds.). *Hodnotový systém práva a náboženstva v mezikultúrnej perspektíve*. Praha: Leges, 2013. 334 s. ISBN 978-80-87576-98-4.

⁹ Stačí porovnat vývoj v západní Evropě a v Číně. Blíže TOMÁŠEK, Michal. *Právo na Hedvábné cestě*. Praha: Karolinum, 2022. 359 s. ISBN 978-80-246-4970-2.

¹⁰ KUČERA, Stanislav. *Návraty k pravidlům hry*. Banská Bystrica: Vedecká hračka, 2008, s. 45. ISBN 978-80-968131-7-9.

aktivizace lidí v úsilí o cokoli, co má být dobré. Na tom nemění nic ani fakt, že dějiny znají nejen jeden příklad toho, že lidé ve válce se zbraní v ruce bránili odvážně a obětavě svůj žalář – třeba také proto, že měli více strachu z vlastní vlády než z armády nepřítele.“¹¹

K. Engliš soudí, že „nemůže být štěstí bez svobody“ a ptá se: „Což není omezení na svobodě hlavním trestem?“ Uzavírá následovně: „Snad jen ten, kdo nikdy nezakusil svobodu, nezná její pravou cenu, jako pták zrozený v kleci.“¹²

Ještě jeden důvod vysoké ceny svobody stojí za připomenutí: těžko se získává a snadno se ztrácí.

Svoboda je lidmi dokonce natolik oblíbená, že se rádo zapomíná na některé nejasnosti ohledně jejího vymezení a na problémy, které jí provázejí. Podle A. Heywooda je třeba se ptát: „Co vlastně znamená být svobodný? Znamená to být nechán na pokoji a jednat si podle své libosti nebo to ve svých důsledcích předpokládá jakési završování či rozvíjení osobnosti?“ Právě tak jsou legitimní otázky, zda je „svoboda absolutním dobrem nebo také něco stojí a má nějaké nevýhody?“ Popř. „Kolik svobody by vlastně jednotlivci a skupiny měli mít?“ Zapomínat by se nemělo ani na různé formy osvobození (národů, žen apod.) a otazníky s tím spojené.¹³

Je jasné, že o svobodě lze mluvit v různém smyslu: v metafyzickém, politickém, právním. V prvním smyslu se týká uznání existence svobody vůle člověka (protikladem svobody je nutnost), ve druhém smyslu se týká uznání autonomie člověka vůči moci (jejím protipólem je nesvoboda), v třetím smyslu jde o sféru zbavenou státního a jiného donucení vymezenou právem (zákony). Ve vztahu k jednání člověka může být svoboda podmínkou, aby vůbec jednal, resp. aby jednal relevantně např. právně. Může být ale také cílem lidského jednání.¹⁴

Jak široce svobodu chápat, komplikuje vliv ideologií. Jde o odlišení svobody a svévole, tedy zneužití svobody. Limitace svobody ohraničující svobodu od svévole je pojímána různě. Jen výjimečně jsou omezení svobody zcela odmítána. Činí tak anarchisté, pro něž je svoboda středobodem všeho. Svobodu maximalizují a jen minimum omezení uznávají libertariáni. Klasičtí liberálové vidí mez v nepůsobení škody druhému. Další liberálové hledají hranici v mezích nastavených právem, svobodu spojují s právy, s dodržováním přiznaných subjektivních práv a s jejich nezneužíváním. Konzervativci se obracejí k morálce a tradici, jež mají podle nich oddělit svobodu od svévole. Pro socialisty je důležité, aby široké nastavení mezi svobody nebylo na úkor rovnosti lidí a solidarity mezi nimi. Každý z těchto přístupů má svoje ratio. Správná cesta je limitace svobody právem, která bude přiměřená a nebude svobodu rdousit.¹⁵

Rozdílné představy ideologií se promítají do pojetí svobody, jejího vztahu k ostatním hodnotám a koncepcí práva, jakož i úkolů státu. Pro liberalismus je svoboda nejdůležitější hodnotou a chápe ji v negativním smyslu, jako svobodu od něčeho – typicky od státního dirigismu. Jednoznačná sázka na svobodu se odráží v tom, jak má podle liberálních představ vypadat právní řád a stát a co se od nich žádá. Od práva liberálové žádají, aby chránilo svobodu. Právo má být obsahově chudé, má se soustředit jen na pravidla „sociální gramatiky“ – čili pouze stanovit základní pravidla lidského soužití a nesnažit se normovat dobro. Státu je přisouzena role ochránce bezpečnosti a arbitra sporů. Má být minimální. Konzervatismus také chápe svobodu v negativním smyslu, ale chce ji vyvažovat ostatními hodnotami – důrazem na morálku, tradice, náboženství. Právo by to podle něj mělo zohledňovat, chránit pořádek, autoritu a veřejnou morálku. Konzervatismus nesdílí liberální individualismus a projevuje sociálnější stanoviska. To se promítá do pojetí státu jako nejvyšší společenské instituce fungující v součinnosti se sdruženími občanské společnosti. Socialismus nadřazuje svobodě

¹¹ Tamže, s. 49.

¹² ENGLIŠ, ref. 4, s. 157.

¹³ HEYWOOD, Andrew. *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 217. ISBN 80-86861-41-4.

¹⁴ Podrobněji SCRUTON, ref. 6, s. 158 an.

¹⁵ Více o tom SKALOŠ, Martin. *Právo a hodnota svobody*. In OSINA, Petr (ed.). *Právo a hodnoty*. Brno: Tribun EU, 2016, s. 155 an. ISBN 978-80-263-1141-6.

rovnost a solidaritu. Svobodu chápe v pozitivním smyslu – jako svobodu k něčemu (k dosahování něčeho). To se přenáší do práva obsahujícího nejen pravidla „sociální gramatiky“, ale i „sociální estetiky“. Právo je obsahově bohatší, snaží se o výstavbu sociálního státu, což otvírá cestu etatismu. Mezi těmito přístupy jsou zaznamenatelné některé průsečíky: např. moderní konzervatismus přejímá liberální ekonomické recepty nebo moderní liberalismus usiluje o rovnost šancí.¹⁶

Vidíme, že i když jsou se svobodou spojovány rozdílné představy, všechny tři hlavní ideologie s ní počítají, mají ji ve svých myšlenkových soustavách zakomponovanou. Přirozeně se ale musíme zeptat na stinné stránky tohoto ideálu a na jeho kritiky a nepřátele. Svobodě, pokud je extremizována, bývá vyčítána dezorganizace a nedostatek autority, popř. až chaos, k nimž vede. Svoboda bez omezení zákonem ústí ve svobodu pro vlky čili v bezpráví. Nepřátelsky se vůči svobodě vymezují tmáři, autoritáři a stoupcí totalitarismu. Ti všichni chtějí – bez ohledu na epochu – svobodu zničit nebo alespoň „disciplinovat“, podřídit službě náboženství, rase, národu či státu. Je úplně jedno, čemu z toho je svoboda obětována, protože výsledek je pokaždé v podstatě stejný: nesvoboda. Nepřátelé svobody se často dovolávají také zákazu zneužívání svobody. I toto je cesta, jak svobodu likvidovat nebo diskreditovat, navíc rafinovanější, a ještě je to provázeno pokrytectvím.¹⁷

Přestože měla idea svobody mnoho oponentů a nepřátel v dějinách se úspěšně prosazovala. Cesta k jejímu vítězství nebyla snadná a přímočará, naopak byla provázena dlouhými zápasy. Dějinný proces můžeme bez přehánění chápat i jako postupnou lidskou emancipaci. Svobody a zároveň zrovnoprávnění se časem domohly utlačované a znevýhodněné skupiny: černošské obyvatelstvo, pracující a ženy. Proces emancipace člověka se tím nezastavil. Zhruba od 60. let 20. století nabírá na síle. Aktuálním se stalo národní osvobození, osvobození sexuální, osvobození menšin. Současnosti se někdy říká doba postmoderní libertariánské emancipace a politiky, která ji posouvá kupředu politika osvobození.

Akteři této politiky – různá osvobozenecská hnutí – ji nechápu jako pouhé odstranění toho, co člověka omezuje, ale daleko spíše ji ztotožňují se svržením všeho, co pokládají za systém zotročování, vykořisťování a útlu. Podle A. Heywooda tak „slovo osvobození ... nabývá jakési pseudonáboženské povahy“,¹⁸ ať už se týká jakýchkoli reálně či domněle utiskovaných skupin. Je jasné, že ne každým jsou tyto snahy vítány. Zejména ne konzervativně a tradicionalisticky orientovanými lidmi, kteří v nich vidí ohrožení dosavadního stylu života a někdy i základů civilizace. Radikální odpůrci se ptají, kdo společnost osvobodí od těchto osvoboditelů.¹⁹

Co konkrétně kritikům politiky osvobození vadí? Např. když se z původního legitimního požadavku na národní osvobození, tj. na život národa ve vlastním státě, stává boj proti fiktivní nadvládě bílé rasy, jedno zda koloniální nebo kapitalistické. Ve jménu boje proti „kulturnímu ovládnutí“ je likvidováno kulturní dědictví (např. pomníky) považované za relikty kolonialismu nebo rasismu, či je deformována výuka ve školách. K propagaci bludu se blíží také politika sexuálního osvobození. Zatímco umírněné feministky se spokojí se zrovnoprávněním s muži v politice a zaměstnání, radikální feministky prohlašují za viníka celkového, tj. i sexuálního, útisku žen patriarchální systém a požadují likvidaci nadřazeného postavení mužů a jejího hlavního nástroje: rodiny. To zavání kulturním nihilismem. Jiné hlasatelky sexuálního osvobození žen označují samotnou soulož muže a ženy za utlačovatelský akt. Sexuální osvobození má být prvním krokem k ženské emancipaci, k setřesení pout, které ženám nasadila utlačivá výchova v režii mužské dominance. Toto už nemá daleko k abnormalitě. Aplaus konzervativních jedinců nesklízí ani alternativní životní styly a orientace: např.

¹⁶ Důkladně HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 21 an., 55 an., 92 an. ISBN 80-85865-10-6.

¹⁷ KUČERA, ref. 10, s. 47.

¹⁸ HEYWOOD, ref. 13, s. 233.

¹⁹ Na tvrdé odmítnutí naráží tento trend u řady křesťansky a konzervativně orientovaných myslitelů, pro které je ztělesněním soudobého úpadku západní civilizace. Viz *Obnova hodnot a návrat ke kritickému myšlení*. Praha: Společnost pro Svatováclavská studia, 2021. 156 s. ISBN 978-80-908340-2-6.

polyamorie, pansexualismus. Pochopení u části veřejnosti se nedostává ani transsexuálům a některým požadavkům homosexuálů (výchova dětí).²⁰ Racionálnější jádro má naopak boj proti ekonomickému útisku, byrokracii, manažerské technokracii a společnosti tzv. velkého bratra.

3. SVOBODA A ANTLIBERÁLNÍ TRENDY V RECENTNÍ SPOLEČNOSTI

O potřebnosti a užitečnosti svobody již řeč byla. Platilo to v minulosti a nejinak je tomu i dnes. Zdá se dokonce, že volání po svobodě je stále silnější, jak ukazuje politika osvobození. Souvisí to ale také se snahou čelit antiliberálním trendům, které se v různých segmentech života společnosti prosazují. Zmiňme se o těch nejzávažnějších.

Takřka všude se lidé potýkají s hypertrofií právní regulace, která činí ze zásady legální licence pouhou fikci. Za snahou vše zregulovat stojí přehnaný legislativní optimismus, který vidí v právu univerzální prostředek všenápravy a nerespektuje jeho přirozené meze působení (např. že by právo nemělo zasahovat do toho, co je z povahy věci vyhrazeno morálce). Legislativní činnost často připomíná dostihy a nové předpisy jsou vytvářeny, aniž by existovala skutečná potřeba ty staré nahrazovat. Výsledek nové regulace přitom nebývá lepší. Adresátům norem se jen komplikuje život, protože je neznají a protože obvykle trvá několik let, než budou tyto normy dotvořeny v praxi a než se z hlediska funkčnosti dostanou na úroveň starého práva. Právní stát tak postupně degeneruje ve stát, kde je hodně zákonů. Pokud by člověk měl znát vše, co platí, kromě učení se předpisům by nic jiného nestihl. Povinnosti ukládané předpisy přitom nezřídka představují zbytečnou zátěž, o jejíž smysluplnosti lze úspěšně pochybovat.²¹

Podobné zacházení s adresáty práva jako aplikuje zbytnělý a pro přebujelou byrokracii neakceschopný stát vykazuje mnohdy také Evropská unie. Ta se ukázala jako nepružná, zkosnatělá instituce zejména při řešení celé řady krizí (finanční, migrační, covidové). Někdy navíc úspěšně bránila řešení na národní úrovni. Jako zvláště problematické se jeví některé její politiky omezující svobodu a kvalitu života lidí. V první řadě to platí pro ekologickou politiku, která se dostala do vleku ekologických radikálů a ohrožuje energetickou bezpečnost jednotlivých zemí.²²

Liberálně orientovaní jedinci vnímají úkorně diktaturu dobra ohledně evropských hodnot, multikulturalismu, stylu života a politické korektnosti, které porušují klasickou liberální zásadu žít a nechat žít, nechat hledání dobra na člověku a nepokoušet se mu hodnoty implantovat zvenčí.²³ Narůstající útlak lidí je patrný také v pracovním procesu. Jde o ekonomický útisk, kterým byl v našem prostředí nahrazen útisk politický. Jeho specifikem je, že se z povahy věci týká jen středních vrstev, nikoli krajů společenského spektra – ani příliš bohatých ani lidí stojících na okraji společnosti, kteří nepracují.²⁴

V některých zemích byly liberální demokracie nahrazeny demokraciemi neliberálními. V našem blízkém okolí to můžeme pozorovat v Maďarsku a Polsku, které postupně směřují k autoritarismu. Lidé zde sice mají možnost si politickou reprezentaci volit, ale lidská práva jsou omezována. Zvláště v Maďarsku se uplatňují restriktce i vůči justici, univerzitám a neziskovým organizacím. Na vzestupu jsou neliberální demokracie také v dalších částech světa – např. v postsovětském prostoru

²⁰ Více o tom HEYWOOD, ref. 13, s. 233 an.

²¹ NOVOTNÝ, Oto. Hypertrofie práva, její aspekty a jak jí čelit. In *Právník*, 2016, roč. 155, č. 7, s. 620 an. Též viz KRÁLÍK, Lukáš. Pročištění právního řádu a tzv. velký právní úklid. In *Jurisprudence*, 2022, roč. 17, č. 5, s. 34 an.

²² Viz např. BŘICHÁČEK, Tomáš. Česká státnost a hodnoty v proměnách času. In *Svatý Václav a návrat k českému národnímu povědomí*. Praha: Společnost pro Svatováclavská studia, 2020, s. 56 an. ISBN 978-80-270-8494-4. Těžkopádnost a nefunkčnost Evropské unie ve výše uvedených krizích se odrazila v neochotě členských států aplikovat její právo a ve snaze tyto regulace obcházet. Důsledkem bylo, že členské státy braly „otěže zpět do svých rukou“ a řešení přijímaly ve vzájemné shodě „na okraji“ evropských institucí nebo zcela mimo ně. Viz SVOBODA, Pavel a kolektiv. *Nadnárodní prvky v Evropské unii a jejím právu*. Praha: Leges, 2022, s. 61 an. ISBN 978-80-7502-551-7.

²³ Kriticky k těmto trendům např. KLAUS, Václav. *80 – narozeninové zamyšlení*. Praha: Institut Václava Klause, 2021.

²⁴ Viz PAVELEK, Bohumír. *Buržoazní společnost*. Všeň: Grimmus, 2010. 287 s. ISBN 978-80-902831-7-6.

nebo v jižní Americe.²⁵ Ani totalitarismus není záležitostí minulosti, jak ukazuje situace v Severní Koreji, Číně, Afganistánu nebo v Rusku.

Tváří v tvář všem těmto trendům je potřeba svobody neoddiskutovatelná. Samozřejmě se ale musí vyřešit, o jakou svobodu má jít. Tato hodnota je tak trochu blanketem, jsou na ni různé názory a existují i mylné koncepty svobody.

V současné situaci se zdá být správnou cestou sázka na svobodu v liberálním pojetí. Liberalismus totiž spojoval tradičně svobodu s individualismem.²⁶ To jednak odpovídá evropské kulturní tradici, která se tím odlišuje od ostatních kultur, jednak to zabraňuje tomu, aby byla individuální svoboda absorbována nároky skupin, k nimž člověk patří, nebo i nároky celé společnosti. Ve sporu individuální a skupinové identity, s níž operuje dnes aktuální multikulturalismus, je třeba jednoznačně upřednostnit identitu individuální.²⁷

Liberalismus zprvu požadoval jen svobodu negativní (člověka neomezovat), časem i pozitivní (umožnit mu seberealizaci). Tato pojetí – první klasické, druhé moderní – se ale nevyklučují, spíše doplňují. Obě jsou nutná. Zajistí člověku možnost žít po svém, sám si rozhodnout, co je nejlepší a o to v životě usilovat. První z nich bude zárukou, že svoboda nepodlehne expandujícímu „obecnému dobru“, tedy vlastně skryté etatizaci a moralizování. Druhé bude garantovat, že bude dobrý život lidem dostupný, samozřejmě podle principu rovných šancí. Tím se naplní i „spravedlnost ve smyslu občanské rovnosti a férového či slušného zacházení se všemi příslušníky politické společnosti“.²⁸ Svoboda tak nezničí sebe sama v důsledku politiky osvobození ani nebude obětí antiliberálních trendů.

4. ZÁVĚR

O svobodě se někdy říká, že se vzpírá analýze, protože patří – spolu se spravedlností a demokracií – k „esenciálně sporným“ pojmům.²⁹ Snažil jsem se s pomocí různých argumentů dokázat opak.

Svoboda je nedostižný a nikdy zcela naplnitelný ideál lidstva. Je pevně zakotvena ve struktuře lidských potřeb. Je lidmi pokládána za hodnotu proto, co lidem nabízí: žít po svém, sám si rozhodnout, co je nejlepší, a o to v životě usilovat. Společnosti zajišťuje soutěživost, inovativnost a pokrok. Proto boj o ni nikdy nekončí. Dnes má tento boj dvě tváře: jednak podobu politiky osvobození (zahrnuje boj za národní, sexuální a menšinové osvobození), jednak podobu boje proti antiliberálním trendům (proti expanzi státní moci, diktatuře dobra a šíření neliberálních demokracií). Oboje má své podporovatele a odpůrce. Východiskem z této schizofrenní situace se zdá být sázka na svobodu v liberálním pojetí, spojující ji s individualismem, racionalitou a přiměřeností. Jen tak svoboda nezahubí sama sebe a nebude zardoušena.

Na úplný závěr nezbyvá než vyjádřit přání, aby tato „kultura svobody“³⁰ zůstala zachována i v budoucnosti, aby se lidstvo vyvarovalo všech opačných řešení: autoritářského i totalitárního.

²⁵ K tomu ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2012. 275 s. ISBN 978-80-200-2037-6.

²⁶ HOBHOUSE, Leonard Trelawny. *Liberalism*. Praha: Jan Laichter, 1914. 197 s.

²⁷ Viz KYSELA, Jan. *Ústava mezi právem a politikou*. Praha: Leges, 2014, s. 119 an. ISBN 978-80-7502-022-2.

²⁸ PŘIBÁŇ, Jiří. O dobru a spravedlnosti. In PŘIBÁŇ, Jiří – HOLLÄNDER, Pavel a kol. *Právo a dobro v ústavní demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 42. ISBN 978-80-7419-045-2.

²⁹ Heslo Svoboda. In *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister and Principal, 2000, s. 509. ISBN 80-85947-56-0. F. Horák označuje svobodu a další hodnoty za prázdné skořápky pro rozmanitost, kterou nabyly, a s tím spojenou vágností. HORÁK, Filip. *Střet hodnot*. Praha: Leges, 2022, s. 53 an. ISBN 978-80-7502-628-6.

³⁰ FABIO, Udo di. *Kultura svobody*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 311 s. ISBN 978-80-7325-195-6